

ADAM WRÓBEL

ORCID: 0000-0002-9315-0213

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy im. Jana Długosza w Częstochowie

## UMYŚLNE PRZESTĘPSTWO PRZECIWKO ŻYCIU, ZDROWIU LUB WOLNOŚCI JAKO PODSTAWA WYDZIEDZICZENIA (ART. 1008 PKT 2 K.C.)

Abstrakt: Podjętym zagadnieniem badawczym jest kwestia umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności — popełnionego przez uprawnionego do zachowku względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych jemu osób — jako podstawa wydziedziczenia. Instytucję tą ujawnia ustawodawca w przepisie art. 1008 pkt 2 k.c. Jest to regulacja „pogranicza” prawa cywilnego oraz prawa karnego. Do pojęć tam zawartych (jak na przykład przestępstwo umyślne przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności spadkodawcy lub najbliższej mu osoby; osoby najbliższej; spadkodawcy) powinno przykładać się właściwą miarę: karnistyczną lub cywilistyczną. Wątpliwości może nastroczać możliwość stosowania wydziedziczenia, o którym mowa w art. 1008 pkt 2 k.c., jeżeli na przykład spadkodawca zaangażowany jest dobrowolnie w pewnych sytuacjach w konkretne działanie przestępne po stronie sprawczej; popełnione przestępstwo charakteryzuje się niską szkodliwością społeczną; źródłem wydziedziczenia są czyny sprzed wielu lat. Niemniej aby chociażby częściowo usunąć te wątpliwości, wysunięty zostaje konkretny postulat, propozycja *de lege ferenda*.

Słowa kluczowe: wydziedziczenie, umyślne przestępstwo przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności spadkodawcy lub osoby spadkodawcy najbliższej

### WPROWADZENIE

Przedmiotem badawczym poddanym analizie jest kwestia umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności — popełnionego przez uprawnionego do zachowku (potencjalnego spadkobiercę), względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych spadkodawcy osób — jako podstawa wydziedziczenia. Zgodnie z art. 1008 pkt 2 kodeksu cywilnego: spadkodawca może w testamencie pozbawić zstępnych, małżonka i rodziców zachowku (wydziedziczenie), jeżeli uprawniony do zachowku dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolno-

ści<sup>1</sup>. Regulacja ta umiejscowiona została przez ustawodawcę w przepisach prawa cywilnego, w kodeksie cywilnym — *et specificie* w księdze czwartej (*Spadki*), dziale IV, tytule IV (*Zachowek*). Jest to przepis „pogranicza” prawa cywilnego i prawa karnego, gdzie do użytych przez ustawodawcę pojęć przykładą się odpowiednio miarę karnistyczną lub cywilistyczną.

Jak stanowi § 9 rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów z 20 czerwca 2002 roku w sprawie *Zasad techniki prawodawczej*: w ustawie należy posługiwać się określeniami, które zostały użyte w ustawie podstawowej dla danej dziedziny spraw, w szczególności w ustawie określonej jako „kodeks” lub „prawo”<sup>2</sup>. W kontekście art. 1008 pkt 2 k.c. podzielić należy w pewnej części<sup>3</sup> myśl wyrażoną przez Macieja Zielińskiego, którego zdaniem:

[P]ośrednio do Zasad Techniki Prawodawczej odnosi się kolejna zasada dotycząca zasięgu definicji legalnej. W myśl tej zasady definicja legalna zawarta w kodeksie lub w ustawie określonej jako „prawo” (§ 9 z.t.p.) również wiąże w obszarze tekstu pozostałych ustaw z tej dziedziny. Podobnie rzecz się ma z definicją zawartą w jakiejś ustawie, która uważana jest w tej dziedzinie za ustawę podstawową. W konsekwencji tej właśnie zasady Zasad Techniki Prawodawczej nie powtarza się w ustawach definicji kodeksowej oraz definicji z ustawy zatytułowanej „prawo”. Może się natomiast zdarzyć, że dana ustawa wyjątkowo ma potrzebę odstąpienia od definicji kodeksowej. W takiej sytuacji można się spodziewać, że to odstąpienie zostało zmanifestowane (np. przez posłużenie się zwrotem „w rozumieniu niniejszej ustawy określenie »X« oznacza [...]”)<sup>4</sup>.

W związku z tym wydaje się, że nie należy też w pełni podzielać twierdzenia, iż pojęcia, które występują w art. 1008 pkt 2 k.c. „mają charakter autonomiczny i sąd cywilny nie jest związany systematyką i kwalifikacją karną przy ustaleniu, czy dane zachowanie mieści się w hipotezie przepisu. Zakres zastosowania art. 1008 k.c. jest szerszy niż mogłoby to wynikać ze ściśle karnoprawnej oceny”<sup>5</sup>.

## UMYŚLNE PRZESTĘPSTWO PRZECIWKO ŻYCIU, ZDROWIU LUB WOLNOŚCI

Przestępstwo definiowane jest jako czyn człowieka, zabroniony pod groźbą kary przez ustawę (zbrodnia albo występki), zawiniony, bezprawny, szkodliwy

<sup>1</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1740 ze zm. (dalej: k.c.); w tym samym przepisie ustawodawca dodaje: „albo rażącej obrazy czci”, jednak pojęcie to wychodzi poza podejmowany obręb badawczy.

<sup>2</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2016 r. poz. 283 (dalej: z.t.p.).

<sup>3</sup> Zdaje się, że na przykład definicja osoby najbliższej winna być z punktu widzenia art. 1008 pkt 2 k.c. ujmowana szerzej, niż ma to miejsce w jej definicji zapisanej w kodeksie karnym.

<sup>4</sup> M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, Lex/el. (dostęp: 24.02.2021), rozdział XIX, podrozdz. 4.

<sup>5</sup> Zob. P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, Legalis/el. (dostęp: 17.11.2021), art. 1008, teza 15.

społecznie w stopniu wyższym niż znikomy<sup>6</sup>. Definicja ta ma charakter doktrynalny. Niemniej wsparta zostaje na podstawach legalnych, takich jak art. 10 § 1 i 2 kodeksu karnego<sup>7</sup>, art. 1 k.k.<sup>8</sup>, art. 7 k.k.<sup>9</sup>, art. 42 ust. 1 zd. 1 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej<sup>10</sup>.

W judykaturze wskazuje się, jeśli chodzi o podstawę wydziedziczenia z art. 1008 pkt 2 k.c., że wnioskodawca „powinien wykazać wszystkie przesłanki warunkujące możliwość wydziedziczenia, czyli nie tylko fakt popełnienia określonego przestępstwa przeciwko spadkodawcy lub osobie najbliższej, ale i umyślność, poczytalność itd.”<sup>11</sup>

Przestępstwo może zostać popełnione poprzez zrealizowanie jego różnorodnych form:

a) zjawiskowych; przyjmujących postać sprawstwa indywidualnego, współsprawstwa, sprawstwa kierowniczego, sprawstwa poleceniowego, podżegania oraz prowokowania, pomocnictwa;

<sup>6</sup> Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2017, s. 50. Por. R.A. Stefański, *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008, s. 87, 88 oraz *Prawo karne*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2017, s. 82–86 oraz A. Wróbel, *Przedawnienie przestępstw funkcjonariuszy publicznych nieściganych z przyczyn politycznych (art. 44 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej)*, [w:] *Z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwiecze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej*, red. B. Przywora, A. Rogacka-Lukasik, K. Skotnicki, Częstochowa 2022, s. 657–659.

<sup>7</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1444 ze zm. (dalej: k.k.) Zgodnie z tym przepisem: na zasadach określonych w tym kodeksie odpowiada ten, kto popełnia czyn zabroniony po ukończeniu 17 lat (§ 1); nieletni, który po ukończeniu 15 lat dopuszcza się czynu zabronionego określonego w art. 134, art. 148 § 1, 2 lub 3, art. 156 § 1 lub 3, art. 163 § 1 lub 3, art. 166, art. 173 § 1 lub 3, art. 197 § 3 lub 4, art. 223 § 2, art. 252 § 1 lub 2 oraz w art. 280, może odpowiadać na zasadach określonych w tym kodeksie, jeżeli okoliczności sprawy oraz stopień rozwoju sprawcy, jego właściwości i warunki osobiste za tym przemawiają, a w szczególności, jeżeli poprzednio stosowane środki wychowawcze lub poprawcze okazały się bezskuteczne (§ 2).

<sup>8</sup> Jak artykuł ten stanowi: odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto popełnia czyn zabroniony pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia (§ 1); nie stanowi przestępstwa czyn zabroniony, którego społeczna szkodliwość jest znikoma (§ 2); nie popełnia przestępstwa sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu (§ 3).

<sup>9</sup> Zgodnie z tym przepisem: przestępstwo jest zbrodnią albo występkiem (§ 1); zbrodnią jest czyn zabroniony zagrożony karą pozbawienia wolności na czas nie krótszy od lat 3 albo karą surowszą (§ 2); występkiem jest czyn zabroniony zagrożony grzywną powyżej 30 stawek dziennych albo powyżej 5000 złotych, karą ograniczenia wolności przekraczającą miesiąc albo karą pozbawienia wolności przekraczającą miesiąc (§ 3).

<sup>10</sup> Dz.U. z 1997 r. Nr 78, poz. 483 ze zm. Wedle tego przepisu: odpowiedzialności karnej podlega ten tylko, kto dopuścił się czynu zabronionego pod groźbą kary przez ustawę obowiązującą w czasie jego popełnienia.

<sup>11</sup> Wyrok SA w Warszawie z 24 czerwca 2019 r., V ACa 500/18, Lex nr 2706994; po ujawnieniu wyżej wymienionego poglądu SA w Warszawie podaje źródło bibliograficzne: „Kodeks Cywilny, Komentarz, pod red. Jerzego Ciszewskiego, LexisNexis, Warszawa 2013 r., str. 1734”.

b) stadialnych; jak przygotowanie, usiłowanie, dokonanie<sup>12</sup>. Jednak forma stadialna przygotowania objęta jest penalizacją — w myśl art. 16 § 2 k.k. — wyłącznie wówczas, gdy ustawa tak stanowi.

W kontekście rozważanego zagadnienia wydziedziczenia, sąd cywilny ocenia popełnienie, dopuszczenie się przestępstwa na dwa alternatywnie-wyłącznie sposoby:

— zależnie, obligatoryjnie przyjmując ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia tego przestępstwa. Zgodnie z art. 11 zd. 1 kodeksu postępowania cywilnego<sup>13</sup>, ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym;

— samodzielnie, jeżeli w postępowaniu karnym sąd nie podejmie w prawomocnym wyroku ustaleń co do popełnienia przestępstwa<sup>14</sup>.

Jak zauważają Andrzej Kidyba oraz Elżbieta Niezbecka, „Na użytek wydziedziczenia nie jest jednak konieczne skazanie uprawnionego do zachowku za dane przestępstwo prawomocnym wyrokiem karnym. Stąd też popełnienie przestępstwa może być ustalane w postępowaniu cywilnym, jednakże sąd jest związany wyrokiem karnym w granicach art. 11 k.p.c.”<sup>15</sup> Jerzy Ciszewski oraz Jakub Knabe podnoszą w podobnym duchu, że:

[S]ąd orzekający o skuteczności wydziedziczenia jest uprawniony do samodzielnej oceny kwestii popełnienia przestępstwa (prawomocny wyrok sądu karnego nie jest konieczny). Należy jednak pamiętać o treści art. 11 zdanie pierwsze k.p.c., zgodnie z którym ustalenia wydanego w postępowaniu karnym prawomocnego wyroku skazującego co do popełnienia przestępstwa wiążą sąd w postępowaniu cywilnym<sup>16</sup>.

Przepis art. 1008 pkt 2 k.c. mówi wprost o przestępstwie „umyślnym”. Przestępstwem takim może być zarówno zbrodnia, jak i występki. Jednak zgodnie z art. 8 k.k., zbrodnię można popełnić tylko umyślnie, natomiast występki można popełnić także nieumyślnie, jeżeli ustawa tak stanowi. To, czy występki ma charakter umyślny, musi zatem zostać wprost ujawnione w ustawie.

Umyślność w kontekście art. 9 § 1 k.k. zachodzi, gdy sprawca czynu zabronionego ma zamiar jego popełnienia, to jest chce go popełnić (wówczas zamiar ma charakter bezpośredni) albo przewidując możliwość jego popełnienia, na to się godzi (wówczas zamiar ma charakter ewentualny). Natomiast w perspektywie art. 9 § 2 k.k., nieumyślność czynu zabronionego ma miejsce, gdy sprawca nie mając zamiaru jego popełnienia, popełnia go jednak na skutek niezachowania ostrożno-

<sup>12</sup> Zob. P. Książak, [w:] *Kodeks cywilny...*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, art. 1008, teza 18.

<sup>13</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2021 r. poz. 1805 ze zm. (dalej: k.p.c.).

<sup>14</sup> Por. J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. P. Nazaruk, Lex/el. 2021 (dostęp: 10.11.2021), art. 1008, teza 6.

<sup>15</sup> A. Kidyba, E. Niezbecka, *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4. *Spadki*, Warszawa 2015, Lex/el. (dostęp: 15.11.2021), art. 1008, teza 11.

<sup>16</sup> J. Ciszewski, J. Knabe, [w:] *Kodeks cywilny...*, Lex/el. 2021, art. 1008, teza 6.

ści wymaganej w danych okolicznościach, mimo że możliwość popełnienia tego czynu przewidywał (zachodzi wówczas lekkomyślność czy inaczej świadoma nieumyślność) albo mógł przewidzieć (zachodzi wówczas niedbalstwo czy inaczej nieświadoma nieumyślność).

Stanowisko, według którego wina — w kontekście przestępstwa, o którym mowa w art. 1008 pkt 2 k.c. — nie powinna zostać ustalana w oparciu o prawidłą prawa karnego<sup>17</sup>, budzi zatem uzasadnione wątpliwości. Dla bytu przestępstwa konieczne jest bowiem między innymi wyczerpanie jego znamion z zakresu strony podmiotowej (relacja psychiczna sprawcy w stosunku do czynu), dotyczących w głównej mierze właśnie zawinienia. Nie wystarcza także samo obiektywne popełnienie czynu który zabroniony jest przez prawo karne. Samo zrealizowanie zachowania o znamionach określonych w ustawie karnej będzie równoznaczne w popełnieniu czynu zabronionego, który jednakże nie musi być czynem przestępnym. Ustawodawca wyraźnie wskazuje przypadki w których, mimo że dochodzi do wyczerpania znamion czynu zabronionego, to jednakże nie dochodzi do popełnienia przestępstwa, *ergo* został popełniony czyn zabroniony wypełniający znamiona przestępstwa zdefiniowanego w ustawie karnej, który jednakże przestępstwem nie jest. Chodzi tu na przykład o przypadki, w których nie popełnia przestępstwa:

— sprawca czynu zabronionego, jeżeli nie można mu przypisać winy w czasie czynu (art. 1 § 3 k.k.);

— kto w obronie koniecznej odpiera bezpośredni, bezprawny zamach na jakiegokolwiek dobro chronione prawem (art. 25 § 1 k.k.)<sup>18</sup>;

— kto działa w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego jakimkolwiek dobru chronionemu prawem, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, a dobro poświęcone przedstawia wartość niższą od dobra ratowanego (art. 26 § 1 k.k.);

— kto, ratując dobro chronione prawem działa w celu uchylenia bezpośredniego niebezpieczeństwa grożącego temu dobru, jeżeli niebezpieczeństwa nie można inaczej uniknąć, poświęca dobro, które nie przedstawia wartości oczywiście wyższej od dobra ratowanego (art. 26 § 2 k.k.)<sup>19</sup>;

— kto działa w celu przeprowadzenia eksperymentu poznawczego, medycznego, technicznego lub ekonomicznego, jeżeli spodziewana korzyść ma istotne znaczenie poznawcze, medyczne lub gospodarcze, a oczekiwanie jej osiągnięcia,

<sup>17</sup> Jak twierdzi Mariusz Załucki: „dla uznania, że podstawa wydziedziczenia zachodzi, wymaga się czynnego, umyślnego udziału spadkobiercy, jego woli, by dopuścić się konkretnego przestępstwa. Nie oznacza to jednak potrzeby ustalenia winy w sensie prawnokarnym. Wystarczy, że sprawca świadomie urzeczywistnia obiektywne działania sprzeczne z prawem”; M. Załucki, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki* (art. 922–1087), red. M. Fras, M. Habdas, Warszawa 2019, Lex/el. (dostęp: 15.11.2021), art. 1008, teza 11.

<sup>18</sup> Zob. szerzej, wyjątki itp.: art. 25 § 2–3 k.k.

<sup>19</sup> Zob. w kontekście regulacji z art. 26 § 1 i 2 k.k. szerzej, wyjątki itp.: art. 26 § 2–5 k.k.

celowość oraz sposób przeprowadzenia eksperymentu są zasadne w świetle aktualnego stanu wiedzy (art. 27 § 1 k.k.)<sup>20</sup>;

— kto pozostaje w usprawiedliwionym błędzie co do okoliczności stanowiącej znamię czynu zabronionego (art. 28 § 1 k.k.);

— kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionym błędnym przekonaniu, że zachodzi okoliczność wyłączająca bezprawność albo winę; jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary (art. 29 k.k.);

— kto dopuszcza się czynu zabronionego w usprawiedliwionej nieświadomości jego bezprawności; jeżeli błąd sprawcy jest nieusprawiedliwiony, sąd może zastosować nadzwyczajne złagodzenie kary (art. 30 k.k.);

— kto, z powodu choroby psychicznej, upośledzenia umysłowego lub innego zakłócenia czynności psychicznych, nie mógł w czasie czynu rozpoznać jego znaczenia lub pokierować swoim postępowaniem (art. 31 § 1 k.k.)<sup>21</sup>;

— sprawca czynu określonego w art. 141 § 1 k.k. (podjęcie służby w obcym wojsku), czyli obywatel polski będący równocześnie obywatelem innego państwa, jeżeli zamieszkuje na jego terytorium i pełni tam służbę wojskową (art. 141 § 3 k.k.);

— lekarz, jeżeli uszkodzenie ciała lub rozstrój zdrowia dziecka poczętego są następstwem działań leczniczych, koniecznych dla uchylenia niebezpieczeństwa grożącego zdrowiu lub życiu kobiety ciężarnej albo dziecka poczętego (art. 157a § 2 k.k.);

— kto nie udziela pomocy opisanej w art. 162 § 1 k.k., do której jest konieczne poddanie się zabiegowi lekarskiemu albo w warunkach, w których możliwa jest niezwłoczna pomoc ze strony instytucji lub osoby do tego powołanej (art. 162 § 2 k.k.);

— sprawca czynu określonego w art. 212 § 1 lub 2 k.k. (zniesławienie oraz zniesławienie za pomocą środków masowego komunikowania), jeżeli publicznie podnosi lub rozgłasza prawdziwy zarzut dotyczący postępowania osoby pełniącej funkcję publiczną lub (art. 213 § 1 pkt 1 k.k.) służący obronie społecznie uzasadnionego interesu (art. 213 § 1 pkt 2 k.k.)<sup>22</sup>;

— sprawca czynu określonego w art. 240 § 1 k.k. (karalne niezawiadomienie o określonym w art. 240 § 1 k.k. przestępstwie), jeżeli zaniechał zawiadomienia,

<sup>20</sup> Eksperyment jest niedopuszczalny bez zgody uczestnika, na którym jest przeprowadzany, należycie poinformowanego o spodziewanych korzyściach i grożących mu ujemnych skutkach oraz prawdopodobieństwie ich powstania, jak również o możliwości odstąpienia od udziału w eksperymencie na każdym jego etapie (art. 27 § 2 k.k.). Zasady i warunki dopuszczalności eksperymentu medycznego określa ustawa (27 § 3 k.k.).

<sup>21</sup> Przepisu tego nie stosuje się, gdy sprawca wprawił się w stan nietrzeźwości lub odurzenia powodujący wyłączenie lub ograniczenie poczytalności, które przewidywał albo mógł przewidzieć (art. 31 § 3 k.k.).

<sup>22</sup> Jeżeli zarzut dotyczy życia prywatnego lub rodzinnego, dowód prawdy może być przeprowadzony tylko wtedy, gdy zarzut ma zapobiec niebezpieczeństwu dla życia lub zdrowia człowieka albo demoralizacji małoletniego (art. 213 § 2 zd. 2 k.k.).

mając dostateczną podstawę do przypuszczenia, że organ powołany do ścigania przestępstw wie o przygotowywanym, usiłowanym lub dokonanym czynie zabronionym o którym mowa w art. 240 § 1 k.k.; nie popełnia tego przestępstwa również ten, kto zapobiegł popełnieniu przygotowywanego lub usiłowanego czynu zabronionego określonego w art. 240 § 1 k.k. (art. 240 § 2 k.k.);

— sprawca czynu zabronionego określonego w art. 256 § 2 k.k. (działanie w celu propagowania treści faszystowskich lub innych totalitarnych), jeżeli dopuścił się tego czynu w ramach działalności artystycznej, edukacyjnej, kolekcjonerskiej lub naukowej (art. 256 § 3 k.k.);

— sprawca czynu określonego w art. 269b § 1 k.k. (wytwarzanie programów komputerowych służących do przestępstwa), jeżeli działa wyłącznie w celu zabezpieczenia systemu informatycznego, systemu teleinformatycznego lub sieci teleinformatycznej przed popełnieniem przestępstwa wymienionego w tym przepisie albo opracowania metody takiego zabezpieczenia (art. 269b § 1a k.k.);

— żołnierz, który dopuszcza się czynu zabronionego będącego wykonaniem rozkazu, chyba że wykonując rozkaz umyślnie popełnia przestępstwo (art. 318 k.k.);

— żołnierz, gdy w wypadku nieposłuszeństwa lub oporu stosuje środki niezbędne w celu wymuszenia posłuchu dla rozkazu, do którego wydania był uprawniony, jeżeli okoliczności wymagają natychmiastowego przeciwdziałania, a posłuchu dla rozkazu nie można osiągnąć w inny sposób (art. 319 § 1 k.k.);

— sprawca czynu zabronionego określonego w art. 343 k.k. (odmowa wykonania rozkazu): żołnierz, który odmawia wykonania rozkazu polecającego popełnienie przestępstwa albo nie wykonuje go (art. 344 § 1 k.k.).

Kontrowersyjna wydaje się też możliwość wydziedziczenia, jeżeli w kontekście popełnionego przestępstwa doszło do zatarcia skazania<sup>23</sup>, o którym mowa w art. 106 k.k. W przypadku zatarcia skazania ustawodawca wprowadza bowiem pewną fikcję prawną, że do przestępstwa w ogóle nie doszło. Choć z drugiej strony pewne skutki skazania mogą nadal trwać lub być odczuwalne<sup>24</sup>. Zgodnie z art. 106 k.k., z chwilą zatarcia skazania uważa się je za niebyłe; wpis o skazaniu usuwa się z rejestru skazanych. Sąd Najwyższy podnosi, że:

Skutkiem natomiast zatarcia skazania jest fakt, że za niebyłe uważa się nie tylko skazanie, lecz również samo popełnienie przestępstwa. Oznacza to wprowadzenie fikcji prawnej, że do popełnienia przestępstwa w ogóle nie doszło. W aspekcie pozytywnym od chwili zatarcia skaza-

<sup>23</sup> Zdaniem Elżbiety Skowrońskiej-Bocian oraz Jerzego Wiercińskiego — w perspektywie kontekstowo zbliżonej regulacji z art. 928 § 1 pkt 1 k.c. „Powstaje pytanie, czy istotna jest okoliczność, że przestępstwo zostało popełnione na długo przed otwarciem spadku i upłynęły już przewidziane w kodeksie karnym terminy przedawnienia albo też czyn został objęty amnestią lub abolicją. Wydaje się, że okoliczności te sąd orzekający powinien wziąć pod uwagę, chociaż nie jest nimi związany”; E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, Lex/el. (dostęp: 03.09.2021), art. 928, teza 13.

<sup>24</sup> Por. postanowienie SN z 4 stycznia 2011 r., SDI 32/10, Lex nr 729694.

nia prawdziwe — z punktu widzenia porządku prawnego — jest zatem stwierdzenie, że danego przestępstwa nie popełniono<sup>25</sup>.

Sąd Najwyższy wskazuje także, że:

[Z]atarcie skazania jest pewną fikcją prawną i oznacza, że skazanemu ponownie przysługuje status osoby niekaranej, bowiem przyjmuje się, że skazanie jako zdarzenie historyczne nie miało w ogóle miejsca. Trafny jest jednak pogląd, że nie oznacza to, że zatarcie skazania stwarza niewzruszalne prawne domniemanie niewinności w stosunku do danego czynu. Nie chodzi tu bowiem o domniemanie, lecz o fikcję prawną. Trudno mówić o domniemaniu, skoro zostało ono już wcześniej obalone prawomocnym wyrokiem. [...] Zatarcie skazania nie oznacza więc anulowania treści wyroku, tj. wyeliminowania go z mocą wsteczną z porządku prawnego jako w ogóle niewydajnego, i nie niweluje też całkowicie wszystkich skutków skazania, bowiem skazany nie odzyskuje wszystkich utraconych np. praw, urzędów, orderów czy też odznaczeń<sup>26</sup>.

W judykaturze przyjmuje się jednak również, że przepisy art. 106–108 k.k., stanowiące podstawę instytucji zatarcia skazania, mają odniesienie wyłącznie do prawa karnego:

nie zawierają żadnej wskazówki interpretacyjnej, pozwalającej na przyjęcie, że znajdują zastosowanie również na gruncie odrębnej gałęzi prawa, jaką jest prawo cywilne, cechującej się innym przedmiotem regulacji i opartej na odrębnych zasadach systemowych. Dodatkowo, z uwagi na ich wyjątkowy charakter, nie podlegają regulacji rozszerzającej. Gdyby zamiarem ustawodawcy było objęcie zatarciem skazania także skutków w sferze prawa cywilnego, niewątpliwie dałby temu wyraz poprzez odpowiednie ukształtowanie art. 11 k.p.c.<sup>27</sup>

Konkludując, zatarcie skazania należy z pewnością mieć na względzie w kontekście omawianego wydziedziczenia, jednak wydaje się, że nie eliminuje ono możliwości zastosowania wydziedziczenia.

W kontekście wydziedziczenia z art. 1008 pkt 2 k.c., umyślne przestępstwo musi być skierowane przeciwko skonkretyzowanemu dobru prawnemu, czyli pewnej wartości chronionej przez prawo. Mimo że już tytuł konkretnego rozdziału kodeksu karnego wskazuje, jakie dobro chronią przepisy zawarte w danym rozdziale (na przykład: *Przestępstwa przeciwko życiu i zdrowiu* zamieszczone w rozdziale XIX, *Przestępstwa przeciwko wolności* w rozdziale XXIII, *Przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności* w rozdziale XXV, *Przestępstwa przeciwko wolności sumienia i wyznania* w rozdziale XXIV), to jednak nie należy ograniczać możliwości stosowania wydziedziczenia z art. 1008 pkt 2 k.c. wyłącznie do przestępstw umieszczonych w rozdziałach, w których rodzajowym przedmiotem ochrony jest życie, zdrowie lub wolność. Dla możliwości zastosowania wydziedziczenia najistotniejsze jest, aby w praktyce życie, zdrowie lub wolność spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób było rzeczywistym przedmiotem zamachu uprawnionego do zachowku (sprawcy), lub aby konkretne okoliczności czynu przestępnego wskazywały, że sprawca przestępstwa poprzez jego popełnienie w te

<sup>25</sup> Wyrok SN z 29 sierpnia 2013 r., IV KK 168/13, Lex nr 1403563.

<sup>26</sup> Teza do postanowienia SN z 4 stycznia 2011 r., SDI 32/10, Lex nr 729694.

<sup>27</sup> Wyrok SA w Katowicach z 22 października 2019 r., V ACa 95/18, Lex nr 2977548.

dobra — i zarazem dobra którejs z tychże osób — rzeczywiście godzi. Obojętnym jest, czy przestępstwa popełnione przez sprawcę są zdefiniowane w przepisach kodeksu karnego czy ustaw szczegółowych. Pamiętać należy też, że przestępstwa te muszą mieć charakter — w kontekście strony podmiotowej — umyślny. Może to być na przykład przestępstwo: zabójstwa (art. 148 § 1 k.k.), morderstwa (art. 148 § 2 k.k.), zabójstwa wielokrotnego (art. 148 § 3 k.k.), zabójstwa w afekcie (art. 148 § 4 k.k.), zabójstwa noworodka (art. 149 k.k.), zabójstwa eutanatycznego (art. 150 k.k.), doprowadzenia do samobójstwa (art. 151 k.k.), aborcji za zgodą kobiety (art. 152 k.k.), wymuszonej aborcji (art. 153 k.k.), śmierci kobiety w następstwie aborcji (art. 154 k.k.), ciężkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 156 § 1 i 3 k.k.), średniego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 § 1 k.k.), lekkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 § 2 k.k.), uszczerbku na zdrowiu dziecka poczętego (art. 157a § 1 k.k.), bójki i pobicia (art. 158 k.k.), użycia w bójkę i pobiciu niebezpiecznego narzędzia (art. 159 k.k.), narażenia człowieka na niebezpieczeństwo (art. 160 § 1 i 2 k.k.), narażenia człowieka na zarażenie (art. 161 § 1–3 k.k.), nieudzielenia pomocy (art. 162 § 1 k.k.), bezprawnego pozbawienia wolności (art. 189 k.k.), handlu ludźmi (art. 189a k.k.), groźby karalnej (art. 190 k.k.), uprzedzonego nękania lub odpowiednio kradzieży tożsamości (art. 190a k.k.), zmuszania do określonego zachowania lub odpowiednio utrudniania korzystania z lokalu mieszkalnego (art. 191 k.k.), naruszenia intymności seksualnej (art. 191a k.k.), zabiegu leczniczego bez wymaganej zgody (art. 192 k.k.), zakłócenia miru domowego (art. 193 k.k.), dyskryminacji wyznaniowej (art. 194 k.k.), złośliwego przeszkadzania w wykonywaniu aktów religijnych (art. 195 k.k.), obrazy uczuć religijnych (art. 196 k.k.), zgwałcenia lub odpowiednio wymuszenia innej czynności seksualnej (art. 197 k.k.), seksualnego wykorzystania niepoczytalności lub bezradności (art. 198 k.k.), seksualnego wykorzystania stosunku zależności lub krytycznego położenia (art. 199 k.k.), seksualnego wykorzystania małoletniego (art. 200 k.k.), elektronicznej korupcji seksualnej małoletniego (art. 200a k.k.), propagowania treści pornograficznych (art. 202 k.k.), zmuszenia do uprawiania prostytucji (art. 203 k.k.), spowodowania zdarzenia powszechnie niebezpiecznego (art. 163 § 1 i 3 k.k.), przeszkadzania w akcji ratowniczej (art. 172 k.k.), katastrofy w komunikacji (art. 173 § 1 i 3 k.k.), znęcania się (art. 207 k.k.), rozboju (art. 280 k.k.), kradzieży rozbójniczej (art. 281 k.k.), wymuszenia rozbójniczego (art. 282 k.k.), przekazywania nieprawdziwych informacji lekarzowi lub organowi wykonującemu ustawę (art. 53 ustawy z 19 sierpnia 1994 roku o ochronie zdrowia psychicznego<sup>28</sup>), niebezpiecznego emitowania wiązki lasera lub światła z innych źródeł w kierunku statku powietrznego (art. 211 ust 1 pkt 12 ustawy z 3 lipca 2002 roku Prawo lotnicze<sup>29</sup>)<sup>30</sup>.

<sup>28</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 685.

<sup>29</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1970 ze zm.

<sup>30</sup> Por. B. Kordasiewicz, *System prawa prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, Warszawa 2015, s. 1062, 1063.

Może się zdarzyć także taka sytuacja, w której mimo, że indywidualnym przedmiotem ochrony przepisu karnego nie będzie życie, zdrowie lub wolność, to jednak popełnienie przestępstwa przez uprawnionego do zachowku *de facto* przyniesie ujemne następstwa względem tychże dóbr, wartości — przynależnych spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób<sup>31</sup>.

Niektóre z przestępstw przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności, mimo że godzą w sposób oczywisty w niniejsze dobra, to jednakże wydaje się, że — *in extremis* — mogą w konkretnym przypadku nie stanowić dostatecznej podstawy do wydziedziczenia, o którym mowa w art. 1008 pkt 2 k.c. Wyczytać to można z kontekstu art. 5 k.c., który stanowi, że nie można czynić ze swego prawa użytku, który by był sprzeczny ze społeczno-gospodarczym przeznaczeniem tego prawa lub z zasadami współżycia społecznego. Takie działanie lub zaniechanie uprawnionego nie jest uważane za wykonywanie prawa i nie korzysta z ochrony. Może — choć nie musi — być tak przykładowo chociażby w konkretnym przypadku bójki (nie pobicia) z art. 158 § 1 k.k., w której udział brałby, obok uprawnionego do zachowku, także spadkodawca. Wątpliwości bowiem może budzić w ich przypadku element dobrowolnego zaangażowania się — po stronie sprawczej — spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób — w przestępstwo<sup>32</sup>, a nadto na przykład, gdy czyn taki byłby przez spadkodawcę sprowokowany podżeganiem. Tak czy inaczej, każdy przypadek wymaga indywidualnej oceny.

<sup>31</sup> Na marginesie rozważań warto odnotować wypowiedź Sądu Najwyższego odnoszącą się w głównej mierze do regulacji z art. 928 § 1 pkt 1 k.c., że „katalog ciężkich umyślnych przestępstw, których popełnienie może prowadzić do uznania spadkobiercy za niegodnego dziedziczenia, nie jest, wbrew stanowisku orzekających w sprawie Sądów, ograniczony do przestępstw przeciwko osobie spadkodawcy, rodzinie i opiece. Przesłanki określone w przepisach art. 928 § 1 pkt 1 i art. 1008 pkt 2 k.c., choć bardzo podobne, nie są jednak tożsame i nie można wykluczyć przestępstwa przeciwko mieniu. Musi być to jednak umyślne i ciężkie przestępstwo, za które można uznać jedynie takie, które godzi w podstawy egzystencji spadkodawcy (np. spalenie domu, stanowiącego centrum życiowe spadkodawcy, kradzież wózka inwalidzkiego, w konsekwencji czego spadkodawca zostaje pozbawiony możliwości poruszania się)”; wyrok SN z 9 stycznia 2014 r., V CSK 109/13, Lex nr 1425055.

<sup>32</sup> Jak podnosi Kordasiewicz, „istnieją takie przestępstwa, które formalnie są klasyfikowane przez prawo karne jako przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu i wolności, ale nie zawsze ich popełnienie będzie można uznać za spełniające kryteria wydziedziczenia przewidziane w art. 1008 k.c. Reprezentatywnym przykładem jest tu udział w bójce (art. 158 k.k.), który jest przestępstwem przeciwko życiu i zdrowiu, ale trudno jest uznać, że przestępstwo popełniono »przeciwko« spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób. Niekiedy zgłaszane są wątpliwości co do tego, czy inne jeszcze przestępstwa mogą tworzyć podstawę pozbawienia zachowku. Wątpliwości takie — choć nie zawsze zasadnie — zgłaszano dawniej przede wszystkim względem przestępstw uderzenia człowieka, szantażu i groźby oraz pojedynku. Jak się wydaje, zachowują one aktualność na tle obecnie obowiązujących regulacji. Za zasadne można przy tym uznać pytanie, czy istotnie wystarczającą podstawę wydziedziczenia tworzy przestępstwo naruszenia cudzego miru domowego (art. 193 k.k.), czy też wykonania zabiegu leczniczego bez zgody pacjenta (art. 192 k.k.). Wszystko to prowadzi do wniosku, że klasyfikacja przeprowadzona przez ustawodawcę karnego nie tworzy jedynego kryterium, rozstrzygającego o dopuszczalności wydziedziczenia z powodu popełnienia przestępstwa”; B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 1063.

Wart odnotowania pogląd wyraża Bogudar Kordasiewicz: „należy [...] przyjąć, że w razie dokonania wydziedziczenia na podstawie czynu, który nie jest wystarczająco poważny, wydziedziczony może powołać się na nieważność odnośnego rozrządzenia testamentowego, jako sprzecznego z zasadami współżycia społecznego”<sup>33</sup>. Również czas zdaje się mieć w konkretnych przypadkach wpływ na możliwość zastosowania wydziedziczenia. Podzielić należy, co do jej przesłania, opinię Pawła Księżaka, zdaniem którego „jeśli jednak przyczyna wydziedziczenia odnosi się do zdarzeń sprzed wielu lat, może się okazać, że jest ona pozorna, a przez to bezskuteczna. Chodzić może o pretekst, a nie prawdziwą podstawę (np. »wydziedziczam syna, bo trzydzieści lat temu wulgarnie się wobec mnie odniósł«)”<sup>34</sup>.

### DOPUSZCZENIE SIĘ PRZESTĘPSTWA WZGLĘDEM SPADKODAWCY ALBO JEDNEJ Z NAJBLIŻSZYCH MU OSÓB

Dla zastosowania wydziedziczenia z art. 1008 pkt 2 k.c., koniecznym jest, aby uprawniony do zachowku dopuścił się przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności względem, alternatywnie-łącznie:

a) spadkodawcy, czyli osoby, której prawa i obowiązki majątkowe przechodzą z chwilą jej śmierci (czyli może być nim wyłącznie osoba fizyczna) na jedną, kilka (albo w sensie praktycznym wiele osób)<sup>35</sup>, stosownie do przepisów czwartej księgi kodeksu cywilnego — *Spadki* (zob. art. 922 § 1 k.c.)<sup>36</sup>;

b) jednej z najbliższych spadkodawcy osób. Nie oznacza to w tym przypadku, że przestępstwa takiego, uprawniony do zachowku może się dopuścić w danym przypadku tylko i wyłącznie przeciwko jednej z osób najbliższych spadkodawcy — byłoby to bowiem absurdalne — lecz co najmniej jednej spośród nich. Pojęcie osoby najbliższej zostało zdefiniowane przez ustawodawcę w kodeksie karnym w art. 115 § 11, a jest nią (spoglądając również przez pryzmat art. 1008 pkt 2 k.c.):

— małżonek, czyli osoba która pozostaje ze spadkodawcą w związku małżeńskim,

<sup>33</sup> Tak i szerzej: *ibidem*.

<sup>34</sup> P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny...*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, art. 1008, teza 21.

<sup>35</sup> Por. *Spadkobierca, spadkodawca, spadek, dziedziczenie — co to jest?*, <https://kancelaria-bpg.pl/spadkobierca-spadkodawca-spadek-dziedziczenie> (dostęp: 25.10.2022) oraz *Spadkodawca*, <https://www.infor.pl/prawo/encyklopedia-prawa/s/272138,Spadkodawca.html> (dostęp: 25.10.2022).

<sup>36</sup> Jednakże nie należą do spadku prawa i obowiązki zmarłego ściśle związane z jego osobą, jak również prawa, które z chwilą jego śmierci przechodzą na oznaczone osoby niezależnie od tego, czy są one spadkobiercami (art. 922 § 2 k.c.). Do długów spadkowych należą także koszty pogrzebu spadkodawcy w takim zakresie, w jakim pogrzeb ten odpowiada zwyczajom przyjętym w danym środowisku, koszty postępowania spadkowego, obowiązek zaspokojenia roszczeń o zachówek oraz obowiązek wykonania zapisów zwykłych i poleceń, jak również inne obowiązki przewidziane w przepisach księgi niniejszej (art. 922 § 3 k.c.).

— wstępny, to jest przodek spadkodawcy — poprzedzający w linii prostej pokrewieństwa,

— zstępny, to znaczy potomek rozumiany jako następca w linii prostej pokrewieństwa,

— rodzeństwo, czyli któraś z osób należących do linii bocznej pokrewieństwa, mająca ze spadkodawcą co najmniej jednego wspólnego rodzica,

— powinowaty — czyli krewny współmałżonka — w tej samej linii lub stopniu, czyli jego wstępny, zstępny, rodzeństwo,

— osoba pozostająca ze spadkodawcą w stosunku przysposobienia, innymi słowy w stosunku adopcji; przez przysposobienie powstaje między przysposabiającym a przysposobionym taki stosunek<sup>37</sup> jak między rodzicami a dziećmi (art. 121 § 1 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego)<sup>38</sup>,

— małżonek osoby pozostającej ze spadkodawcą w stosunku przysposobienia, to znaczy pozostający w stosunku małżeńskim z osobą pozostającą ze spadkodawcą w stosunku przysposobienia<sup>39</sup>,

— osoba pozostająca ze spadkodawcą we wspólnym pożyciu; to jest prowadząca wspólne z nim gospodarstwo domowe lub będąca jednym z członków — obok spadkodawcy — zespołu osób przynależących do gospodarstwa domowego, których łączy trwała więź psychiczna — relacja analogiczna do którejś z najbliższych relacji rodzinnych określonych w art. 115 § 11 k.k.<sup>40</sup>

Niemniej, może zaistnieć oczywiście chociażby taka sytuacja w której spadkodawca i inna osoba będą związani tak silną i trwałą więzią psychiczną, analogiczną do którejś z najbliższych relacji rodzinnych, lecz nie będą dzielili ze sobą wspólnego gospodarstwa domowego. Nie sposób w takim przypadku uczciwie wywieść, że osoba ta nie będzie — w kontekście art. 1008 pkt 2 k.c. — dla spadkodawcy osobą najbliższą. Słuszne wydaje się także założenie, że pojęcie osoby najbliższej odpowiada w rozważanej kwestii szerszej ilości desygnatów, wychodząc *de lege lata* także poza obręb podmiotów określonych w art. 115 § 11 k.k.

W doktrynie prawa cywilnego występują różnorakie poglądy odnośnie denotatów pojęcia osoby najbliższej z art. 1008 pkt 2 k.c. Kordasiewicz na przykład za trafną uznaje koncepcję, „wedle której o zaliczeniu do grona jednej z najbliższych spadkodawcy osób decydują nie kryteria formalne, ale faktyczne więzi emocjo-

<sup>37</sup> Skutki przysposobienia rozciągają się na zstępnych przysposobionego (art. 121 § 4 k.r. i o.).

<sup>38</sup> Tekst jedn. Dz.U. z 2020 r. poz. 1359 ze zm.

<sup>39</sup> Jak trafnie zauważa Tomasz Sokołowski, „zakwalifikowanie do osób bliskich najbliższych członków rodziny nie budzi wątpliwości”; T. Sokołowski, [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3. *Komentarz do art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, Legalis/el. (dostęp: 19.11.2021), art. 1008, teza 10.

<sup>40</sup> Zob. co do kwestii osoby najbliższej z art. 115 § 13 k.k. (j.w.): J. Majewski, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1. *Komentarz do art. 1–116*, cz. 2. *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, Lex/el. (dostęp: 10.11.2021), art. 115 § 11, tezy 2–32 oraz J. Giezek, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, Lex/el. (dostęp: 10.11.2021), art. 115 § 11, tezy 3–12. Co do zagadnienia osoby najbliższej zob. postanowienie SN z 4 marca 2015 r., IV KO 98/14, Lex nr 1653774.

nalne, sprawiające, że spadkodawca krzywdę wyrządzoną takiej osobie odczuwa w sposób refleksowy, niemal tak samo bolesny, jak krzywdę wyrządzoną sobie”<sup>41</sup>, i dalej:

[P]rzy tym funkcjonalnym podejściu dopuszcza się niekiedy posilkowe stosowanie definicji zawartych w innych ustawach, zaznaczając jednak, że osobą najbliższą może być *in casu* także osoba, która nie jest przewidziana jako „bliska” w innych ustawach. Na rzecz tego przeważającego w doktrynie zapatrywania przemawia wiele argumentów. Przede wszystkim jest ono bardzo elastyczne. Po wtóre, umożliwia dość rygorystyczną wykładnię pojęcia „osoba najbliższa”, którą to wykładnię należy uznać, co do zasady, za pożądaną. Rzecz w tym, że spadkodawca nie powinien mieć nadmiernej łatwości wydziedziczenia. Z samej natury rzeczy krąg osób „najbliższych spadkodawcy” musi być kręgiem węższym niż krąg osób bliskich w rozumieniu innych ustaw. Wreszcie, jak się wydaje, definicja osoby najbliższej skonstruowana w prawie karnym jest nieprzydatna, ponieważ służy zupełnie innym celom niż te, dla których ustawodawca posłużył się pojęciem osoby najbliższej w art. 1008 pkt 2 k.c.<sup>42</sup>

Księżak podnosi zaś, że wszelkie sztywne kryteria formalne są niewystarczające, aby scharakteryzować osobę najbliższą spadkodawcy, a jedynie odniesienie się do konkretnego przypadku pozwoli wskazać, kto jest osobą najbliższą w stosunku do spadkodawcy; jednak wskazówką po temu może być krąg osób określony w art. 115 § 11 k.k., jak również krąg osób, które uprawnione są do zachowku, a „Decydować powinna ocena więzi spadkodawcy z konkretną osobą. W okolicznościach konkretnego przypadku osobą najbliższą może być wychowaniec, daleki krewny czy nawet przyjaciel”<sup>43</sup>. Podobnie Joanna Kuźmicka-Sulikowska zauważa, że rozstrzygające znaczenie mają nie kryteria formalne, lecz realnie istniejące więzi emocjonalne pomiędzy daną osobą a spadkodawcą<sup>44</sup>. Maksymilian Pazdan przywołuje pogląd Jana Gwiazdomorskiego (zgadzając się z nim), według którego w analizowanym kontekście przez osoby najbliższe rozumieć należy osoby, które związane są ze spadkodawcą tak silnymi więzami uczuciowymi, że czyn popełniony przeciwko jednej z nich można

z punktu widzenia dolegliwości, krzywdy czy cierpienia spadkodawcy, postawić „prawie że w równym rzędzie” z czynem popełnionym przeciwko samemu spadkodawcy (Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe* 1959, s. 396). Przy takim rozumieniu omawianego zwrotu osobą najbliższą spadkodawcy może być osoba pozostająca ze spadkodawcą w faktycznej wspólnocie rodzinnej (np. wychowaniec, partner), choć nie łączą jej ze spadkodawcą więzi określone w definicjach przyjmowanych w innych ustawach<sup>45</sup>.

<sup>41</sup> „Definicję funkcjonalną” — co podnosi B. Kordasiewicz — „zbudowaną na podstawie kryterium krzywdy odczuwanej w sposób prawie tak samo intensywny, jak krzywda wyrządzona samemu spadkodawcy, sformułował w polskiej literaturze Gwiazdomorski, *Prawo spadkowe*, 1959, s. 396”; Tak i szerzej: B. Kordasiewicz, *op. cit.*, s. 1066, 1067.

<sup>42</sup> *Ibidem*, s. 1067; autor w tym miejscu przytacza również konkretną literaturę.

<sup>43</sup> P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny...*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, art. 1008, teza 16.

<sup>44</sup> J. Kuźmicka-Sulikowska, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, Legalis/el. (dostęp: 16.11.2021), art. 1008, teza 6.

<sup>45</sup> M. Pazdan, [w:] *Kodeks cywilny, t. 2. Komentarz do art. 450–1088*, Warszawa 2021, Legalis/el. (dostęp: 16.11.2021), art. 1008, teza 12.

Adam Doliwa wychodzi natomiast z założenia, że przyjęte na użytek interpretacji prawniczej art. 1008 pkt 2 k.c. definicje, które ujęte zostały w innych ustawach, mogą być wykorzystywane, lecz jedynie posiłkowo<sup>46</sup>. Elżbieta Skowrońska-Bocian oraz Jerzy Wierciński podnoszą, że:

Oceny, kto jest osobą najbliższą spadkodawcy, należy dokonać z uwzględnieniem okoliczności konkretnej sprawy. Nie wydaje się, aby można tworzyć tutaj jakiegokolwiek katalog takich osób. Jedynie posiłkowo można sięgnąć do takich wyliczeń zawartych w innych ustawach (na przykład art. 115 § 11 k.k.) lub w art. 691 § 1 k.c. W żadnym razie jednak nie można traktować ich jako wyczerpujące<sup>47</sup>.

Według zbliżonej opinii Jerzego Kremisa:

Wobec nieokreślenia przez ustawę — na potrzeby instytucji wydziedziczenia — pojęcia osoby najbliższej spadkodawcy, ustalenie relacji między spadkodawcą i osobą, wobec której uprawniony do zachowku dopuścił się wskazanych czynów, a w konsekwencji przypisanie jej cechy „osoby najbliższej” spadkodawcy, wymagać będzie każdorazowej oceny uwzględniającej okoliczności konkretnego wypadku. Jedynie posiłkowo można sięgnąć do podobnych określeń funkcjonujących w prawie, np. art. 691 KC, art. 115 § 11 KK, nie traktując zawartych tam uregulowań jako zawsze adekwatnych do badanej sprawy spadkowej<sup>48</sup>.

Uprawniony do zachowku, który dopuszcza się przestępstwa względem najbliższych spadkodawcy osób, nie musi wiedzieć o tej cesze pokrzywdzonego, aby zostać skutecznie owego zachowku pozbawiony (wydziedziczony) przez spadkodawcę. Ustawodawca nie uzależnia bowiem takiego wydziedziczenia od owej świadomości uprawnionego. Wykładnia taka miałaby — zdaje się — charakter rozszerzający. Choć jak stwierdza Księżak:

Brak takiej świadomości stawia pod znakiem zapytania uzasadnienie wydziedziczenia. Uprawniony nie chciał występować w żaden sposób przeciw spadkodawcy ani naruszać swych obowiązków rodzinnych. Można powiedzieć, że tylko przypadek sprawił, że swym czynem dotknął spadkodawcę, wobec niego działał zatem nieumyślnie. Chociaż przepis nie jest w tym zakresie jednoznaczny, funkcja wydziedziczenia wymaga uwzględniania i tego elementu<sup>49</sup>.

## KONKLUZJE I POSTULATY

Pojęcia:

a) przestępstwa umyślnego<sup>50</sup> — którego dopuszcza się uprawniony do zachowku względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób — użyte

<sup>46</sup> A. Doliwa, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2020, Legalis (dostęp: 16.11.2021), art. 1008, teza 5.

<sup>47</sup> E. Skowrońska-Bocian, J. Wierciński, [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011, Lex/el. (dostęp: 15.11.2021), art. 1008, teza 8.

<sup>48</sup> J. Kremis, [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2008, Legalis/el. (dostęp: 19.11.2021), art. 1008, teza 14.

<sup>49</sup> P. Księżak, [w:] *Kodeks cywilny...*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, art. 1008, teza 17.

<sup>50</sup> A konkretnie, umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności spadkodawcy lub osoby mu najbliższej.

przez ustawodawcę w art. 1008 pkt 2 k.c., mimo że zamieszczone w głównym źródle prawa cywilnego, kodeksie cywilnym, winno interpretować się na sposób przyjęty w systematyce prawa karnego. Dla możliwości zastosowania omawianego typu wydziedziczenia istotnym jest, aby w praktyce życie, zdrowie lub wolność spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób, było rzeczywistym przedmiotem zamachu sprawcy (uprawnionego do zachowku), tudzież aby konkretne okoliczności czynu przestępnego wskazywały, że sprawca przestępstwa poprzez jego popełnienie rzeczywiście w dobra którejs z tych osób godzi;

b) osoby najbliższej (tu najbliższej spadkodawcy) — winno być, co wydaje się *de lege lata* słuszne, interpretowane szerzej niż ma to miejsce w kontekście art. 115 § 11 k.k.; nie sposób bowiem uczciwie wyłączyć spośród kręgu osób najbliższych spadkodawcy — a tak byłoby przy uwzględnieniu wyłącznie koncepcji osoby najbliższej określonej w art. 115 § 11 k.k. — osoby z którą spadkodawca jest związany tak silną i trwałą więzią psychiczną, że jest ona analogiczna do którejs z najbliższych relacji rodzinnych, lecz z którą nie dzieli wspólnego gospodarstwa domowego;

c) spadkodawcy — interpretować należy legalnie w oparciu o przepisy prawa cywilnego, ponieważ to pojęcie charakterystyczne dla tej właśnie dziedziny prawa.

Wątpliwości budzić może możliwość stosowania omawianego wydziedziczenia w niektórych szczególnych przypadkach, gdy: spadkodawca zaangażowany jest dobrowolnie w pewnych sytuacjach w działanie przestępne po stronie sprawczej; popełnione przestępstwo charakteryzuje się niską szkodliwością społeczną czynu; źródłem wydziedziczenia są czyny sprzed wielu lat. Część tych wątpliwości mogłaby zostać chociażby połowicznie rozwiana zastąpieniem dotychczasowej treści art. 1008 pkt 2 k.c. — w której akcenty zostałyby doprecyzowane przez określony kontekst, właściwy dla obszaru szkodliwości społecznej czynu — treścią w następującym brzmieniu:

Spadkodawca może w testamencie pozbawić zstępnych, małżonka i rodziców zachowku (wydziedziczenie), jeżeli uprawniony do zachowku: dopuścił się względem spadkodawcy albo jednej z najbliższych mu osób rażącej obrazy czci albo umyślnego przestępstwa przeciwko życiu, zdrowiu lub wolności, jeżeli rozmiary wyrządzonej lub grożącej szkody lub krzywdy były istotne, czy sposób lub okoliczności popełnienia czynu lub motywacja uprawnionego zasługuje na szczególne potępienie.

## INTENTIONAL CRIME AGAINST LIFE, HEALTH OR LIBERTY AS THE BASIS FOR DISINHERITANCE (ART. 1008 POINT 2 OF THE CIVIL CODE)

### Summary

The issue discussed in this article is intentional crime against life, health or liberty — committed by the person entitled to a statutory share against the testator or one of the testator's closest person —

as the cause for disinheritance. This institution is included in the provision of Art. 1008 point 2 of the Civil Code. It is a “borderland” regulation of civil and criminal law. The terms contained therein (for example: intentional crime against the life, health or liberty of the testator or the testator’s closest person; the testator; person closest to the testator) should be viewed from an appropriate perspective of either criminal or civil law. The validity of the use of disinheritance described in Art. 1008 point 2 of the Civil Code may be put in doubt for example, if: the testator is voluntarily involved in some situations in the concrete crime on the perpetrator’s side; the crime committed is characterized by low social harm; the acts understood as the cause of disinheritance occurred many years earlier. Nevertheless, in order to remove these doubts (at least partially), a concrete *de lege ferenda* proposal is put forward.

Keywords: disinheritance, an intentional crime against the life, health or freedom of the testator or the testator’s closest person

## BIBLIOGRAFIA

- Ciszewski J., Knabe J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz aktualizowany*, red. P. Nazaruk, Lex/el. 2021.
- Doliwa A., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. M. Załucki, Warszawa 2020, Legalis.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2017.
- Giezek J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, red. J. Giezek, Warszawa 2021, Lex/el.
- Kidyba A., Niezbecka E., *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 4. *Spadki*, Warszawa 2015, Lex/el.
- Kordasiewicz B., *System prawa prywatnego*, t. 10. *Prawo spadkowe*, Warszawa 2015.
- Kremis J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, Warszawa 2008, Legalis/el.
- Księżak P., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. K. Osajda, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Kuzmicka-Sulikowska J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, red. E. Gniewek, P. Machnikowski, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Majewski J., [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, t. 1. *Komentarz do art. 1–116*, cz. 2. *Komentarz do art. 53–116*, red. W. Wróbel, A. Zoll, Warszawa 2016, Lex/el.
- Pazdan M., [w:] *Kodeks cywilny*, t. 2. *Komentarz do art. 450–1088*, red. K. Pietrzykowski, Warszawa 2021, Legalis/el.
- Prawo karne*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, Warszawa 2017.
- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki*, red. J. Gudowski, Warszawa 2017, Lex/el.
- Skowrońska-Bocian E., Wierciński J., [w:] *Komentarz do kodeksu cywilnego. Księga czwarta. Spadki*, Warszawa 2011, Lex/el.
- Sokołowski T., [w:] *Kodeks cywilny*, t. 3. *Komentarz do art. 627–1088*, red. M. Gutowski, Warszawa 2019, Legalis/el.
- Stefański R.A., *Prawo karne materialne. Część ogólna*, Warszawa 2008.
- Wróbel A., *Przedawnienie przestępstw funkcjonariuszy publicznych nieściganych z przyczyn politycznych (art. 44 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej)*, [w:] *Z prawem ustrojowym porównawczym przez ponad półwiecze. Księga Jubileuszowa dedykowana Profesorowi Marianowi Grzybowskiemu z okazji 55-lecia pracy naukowej*, red. B. Przywora, A. Rogacka-Lukasik, K. Skotnicki, Częstochowa 2022.
- Załucki M., [w:] *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. 6. *Spadki (art. 922–1087)*, red. M. Frasz, M. Habdas, Warszawa 2019, Lex/el.
- Zieliński M., *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2012, Lex/el.

## STRONY INTERNETOWE

*Spadkodawca*, <https://www.infor.pl/prawo/encyklopedia-prawa/s/272138,Spadkodawca.html>.

*Spadkobierca, spadkodawca, spadek, dziedziczenie — co to jest?*, <https://kancelaria-bpg.pl/spadkobierca-spadkodawca-spadek-dziedziczenie>.